

РОЗДІЛ І. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ І ОСВІТИ

УДК 372.48:373.1(477)

В. С. Бугрій

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

РОЛЬ ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА У ПОЛІТЕХНІЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ УКРАЇНИ (50-ті РОКИ ХХ СТ.)

У статті здійснено аналіз ролі краєзнавства в умовах політехнічного навчання в загальноосвітніх школах України у 50-х роках ХХ ст. Було з'ясовано, що завдяки взаємодії із найближчим оточенням в учнів посилювався інтерес до основ наук, розширювався як їх загальнонауковий, так і політехнічний кругозір.

Ключові слова: політехнічна освіта, шкільне краєзнавство, загальноосвітня школа, екскурсії, виробничі знання і вміння.

Постановка проблеми. Розвиток системи загальної освіти кожної країни обумовлюється власною історією, традиціями, рівнем соціального та економічного розвитку. Ефективно розв'язати проблеми формування майбутнього покоління неможливо без комплексного вивчення, аналізу й узагальнення попереднього досвіду.

Сучасна українська школа розвивається як профільна. Але в умовах соціально-економічних викликів вузькопрофесійна освіта більше не є гарантією майбутньої роботи. Загальноосвітні навчальні заклади орієнтовані на надання учням комплексу знань, умінь і навичок з однієї, профільюючої спеціальності, тоді як життя вимагає багатофункціональної політехнічно підготовленої особистості.

Для ефективної політехнічної підготовки молоді необхідно проаналізувати попередній досвід української школи з метою спрямування навчального процесу на оволодіння дітьми вмінням постійно навчатися, оволодівати технологією ухвалення рішень з метою адаптування до дорослого життя в умовах соціально-економічних змін.

Аналіз актуальних досліджень. Ідеологами політехнічної освіти стали педагоги першої третини ХХ століття: П. П. Блонський, В. П. Затонський, А. Г. Калашников, Н. К. Крупська, А. В. Луначарський, М. М. Пістрак, Г. М. Руденко, М. О. Скрипник, С. Х. Чавдаров та ін. У другій половині ХХ століття цю проблему розробляли Н. М. Буринська, А. В. Вихрущ, В. І. Гусев,

С. П. Дем'янчук, І. Д. Зверев, В. Г. Зубов, В. П. Курок, В. М. Кухарський, В. С. Ледньов, В. М. Мадзігон, Н. Г. Ничкало, О. М. Русько, Д. Л. Сергієнко, М. М. Скаткін, В. О. Сухомлинський, Ю. В. Шаров та ін. На сучасному етапі політехнічну освіту досліджують такі науковці, як: В. Б. Бакатанова, Є. В. Громов, С. О. Гура, О. О. Калігаєва, М. С. Корець, В. В. Кузьменко, Є. В. Кулик, С. Г. Мазуренко, В. К. Сидоренко, Н. О. Терентьева та ін.

Водночас вплив краєзнавчої роботи на розвиток політехнічної освіти залишається недостатньо розробленою проблемою. Саме це і зумовило необхідність цього дослідження.

Мета статті – проаналізувати роль краєзнавства в умовах політехнічного навчання в загальноосвітніх школах України у 50-х роках ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. У період 1951 – 1958 рр., відповідно до партійних і державних рішень, українська школа мала забезпечувати політехнічну підготовку учнів. Вона передбачала надання учням знань про головні галузі й побудову виробництва; оволодіння ними загальнотехнічними вміннями, необхідними для участі у продуктивній праці. За умов такої політики краєзнавство розглядалося як засіб реалізації головної мети загальної освіти – всебічна підготовка дітей до майбутньої професії.

У 50-х роках ХХ ст. важливого значення надавалося вивченню шкільних предметів у їх зв'язку із життям, тобто з найближчим оточенням. Таким чином, здійснювався дидактичний принцип наочності у навчанні. Завдяки цьому посилювався інтерес дітей до вивчення основ наук, розширювався як їх загальнонауковий, так і політехнічний кругозір.

Через краєзнавство насамперед забезпечувався зв'язок між вивченням основ наук і життям під час викладання предметів природничого циклу. На цьому наголошувалося, наприклад, у «Річному звіті про роботу шкіл київського міськвкно за 1955 – 1956 навчальний рік»: «Вивчення ботаніки, зоології, основ дарвінізму необхідно починати з ознайомлення з рослинами і тваринами в їх звичному середовищі: у природі, сільському господарстві, дослідних станціях» [5, 93].

Не менш важливою була роль краєзнавства і під час вивчення географії. Так, учитель географії Гайсинської середньої школи № 4 Вінницької області Р. А. Острук указував, що «викладання географії в усіх класах повинно по можливості спиратися на вивчення фактів і явищ з життя свого району – це особливо стосується початкового курсу фізичної географії у 5 класі. У курсі 7 і

8 класів географічний район або область, де знаходиться школа, слід вивчати значно докладніше, ніж інші райони» [2, 6]. Педагог наводив приклади застосування краєзнавчого матеріалу у різних темах і робив висновок про те, що «таке застосування на уроках місцевого матеріалу допомагає учням краще засвоїти програмні питання з географії, виховує в них любов до рідного краю, до своєї соціалістичної Батьківщини» [2, 10].

Шкільне краєзнавство сприяло пробудженню інтересу до навчання та поліпшенню успішності учнів. На це вказував учитель географії середньої школи с. Гаврилівки, Барвінківського району, Харківської області К. Н. Лобода. Педагог відзначав, що протягом навчального року він провів п'ять екскурсій, «часу і енергії вони зайняли багато, зате дали глибокі знання учням. Серед 92 учнів 5 класів невстигаючих не було. У дітей проявився великий інтерес до географії» [1, 29].

Учитель наводив приклад проведення уроку-екскурсії під час вивчення теми «Робота текучих вод на рівнині»: «Весь клас у складі 29 учнів я поділив на 4 групи і кожній з них визначив певне завдання: а) нанести план провалля, б) виміряти провалля (довжину, глибину, ширину); в) виявити, з яких порід складаються схили, і взяти зразки порід; г) дослідити, куди ділася така велика маса порід, які винесло водою. Ці завдання, на мою думку, відповідають віковим учнів і виділеному часу» [1, 30].

У підсумку вчитель робив висновок про велике значення краєзнавства для вивчення основ географії та забезпечення зв'язку знань із життям: «Закріплено теоретичний матеріал, що був вивчений на уроках, причому матеріал з різних розділів програми. Учні вчилися спостерігати об'єкти і явища в природі. Вони звернули увагу на зсуви, на стрімкість схилів у верхів'ї провалля і на пологість їх внизу. У дітей проявились елементи дослідницької роботи. На основі фактичного матеріалу учні вчаться робити певні висновки, тлумачити явища. Нарешті, діти побачили, що рельєф постійно змінюється, що на земну поверхню впливає багато зовнішніх факторів, впливає й людина. Розуміння явищ природи, їх взаємозв'язку і зумовленості формує у дітей матеріалістичний світогляд» [1, 31].

Досить поширеними у навчальному процесі українських шкіл у 50-х роках стали екскурсії на виробничі та сільськогосподарські об'єкти. Якщо вони проводилися з належною підготовкою і відповідали методичним вимогам, то були цікавими для учнів і мали значний

позитивний результат у засвоєнні знань та оволодінні вміннями. Така форма роботи спонукала спостерігати та узагальнювати явища природи і суспільства, сприяла всебічному розвитку учнів.

Як приклад правильно організованих екскурсій у «Річному звіті про роботу шкіл Миколаївської області за 1955 – 1956 навчальний рік» подавалася робота учителів Курлозької середньої школи Кривоозерського району: «Екскурсії чітко планувалися і оформлялися у вигляді альбомів, колекцій, монтажів, які представлені на обласній педагогічній виставці. Проводячи екскурсії у колгоспний сад, вчителі організували знищення шкідників саду, на тваринницьких фермах проводилося прибирання приміщень, складалися харчові раціони» [6, 71].

Свідченням великої популярності виробничих екскурсій було й те, що багато шкіл почали проводити їх як комплексні. Саме така форма організації відвідин підприємств давала змогу економити навчальний час. Адже під час комплексної екскурсії з одним класом вирушали вчителі з різних предметів і кожний з них звертав увагу учнів на ті питання, які під його керівництвом вивчалися за програмою. Прикладом може слугувати екскурсія учнів дев'ятих класів середньої школи № 52 м. Дніпропетровська, здійснена у 1955 – 1956 навчальному році на завод ім. Г. Петровського. Її метою було ознайомити дітей із «доменним і мартенівським процесом та механізацією, що використовується у цих процесах. До цієї екскурсії готували учнів учителі фізики, хімії та математики. Матеріали екскурсії були використані для виготовлення наочних посібників та складання задач» [3, 82].

Значну допомогу у проведенні екскурсій на виробничі підприємства та ознайомленні з їх діяльністю надавали школам обласні дитячі екскурсійно-туристські станції. Так, за свідченням директора Одеської ДЕТС П. Ф. Чича та методиста цієї станції А. А. Драголі, «станція вивчила понад 40 екскурсійних об'єктів. Серед них великою популярністю користуються такі: судноремонтний і сталепрокатний заводи, завод сільськогосподарських машин імені Жовтневої революції, заводи кіноапаратів, суперфосфатний, верстатобудівний, теплоелектроцентр, телецентр, планетарій, ботанічний сад, музеї і лабораторії Одеського державного університету ім. Мечникова, лабораторії Політехнічного інституту та інші об'єкти. У 1954 – 1955 навчальному році станція підготувала 436 екскурсій, в тому числі 81 екскурсію сільських шкіл на різні промислові об'єкти міста. Всього в

екскурсіях взяло участь 16 750 учнів» [8, 17].

Дитяча екскурсійно-туристська станція Кримської області провела у 1955 – 1956 навчальному році П'ятий обласний зірковий туристський похід школярів, у якому взяло участь близько 3500 школярів. Цей захід відбувався у два етапи, в результаті чого учні зібрали дуже цінні матеріали з історії, біології і географії, працювали в колгоспах, радгоспах і на підприємствах [4, 231].

Працівники обласних дитячих екскурсійно-туристських станцій закликали вчителів правильно планувати свою роботу, оскільки «деякі вчителі міських та сільських шкіл екскурсії на промислові підприємства залишають на кінець навчального року. Вони вважають, що спершу треба пройти програму, а за той час, що залишиться, провести всі екскурсії. Цього не можна робити. Екскурсія на завод мусить відбутися зразу ж після того, як матеріал вивчили в класі» [8, 18].

Суттєвим напрямом вивчення рідного краю та ознайомлення з сільськогосподарськими професіями була праця школярів на пришкільних ділянках. У 50-х роках ХХ ст. українські школи мали у своєму розпорядженні значну кількість власних земельних ділянок і могли проводити на них навчання учнів та прищеплювати їм практичні навички роботи. Наприклад, із 960 шкіл Кримської області пришкільну ділянку мала 561. «Із них: середніх 133 – мають ділянки 106; семилітніх 298 – мають ділянки 254; початкових 529 – мають ділянки 201» [4, 137].

Учителі біології Полтавської області у своєму Звіті за 1955 – 1956 навчальний рік указували, що вони будували викладання цього предмета (використовуючи дослідницьку працю на пришкільних ділянках) так, щоб «забезпечити учням глибокі і міцні знання та необхідні уміння і навички сільськогосподарської праці, щоб після закінчення школи їх вихованці пішли б вчитися до ВНЗ сільськогосподарського профілю, або працювати в сільськогосподарське виробництво» [7, 151].

Висновки. Таким чином, завдяки краєзнавству вирішувалися такі завдання політехнічної освіти, які ставилися перед школою у 50-х роках ХХ ст.: а) забезпечувався тісний зв'язок між вивченням основ наук і життям; б) через екскурсійну роботу відбувалося безпосереднє ознайомлення учнів із промисловими та сільськогосподарськими підприємствами; в) проводилася творча, дослідницька робота на пришкільних ділянках; у процесі виконання трудових операцій в учнів формувалися необхідні

виробничі знання і вміння. Ознайомленню з різними професіями та політехнічній освіті підпорядковувалася діяльність і позашкільних дитячих закладів, насамперед обласних дитячих екскурсійно-туристських станцій.

Усе це дає підстави стверджувати, що у досліджуваний період краєзнавство було важливим фактором політехнічної освіти школярів, сприяло подоланню формалізму у навчально-виховній діяльності закладів освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лобода К. Н. Організація краєзнавчих екскурсій / К. Н. Лобда // З досвіду екскурсійно-туристської та краєзнавчої роботи в школі : зб. статей. – К. : Рад. шк., 1957. – Вип. 2. – С. 29 – 34.
2. Острук Р. А. Використання місцевого краєзнавчого матеріалу на уроках географії / Р. А. Острук // З досвіду краєзнавчої роботи в школі : зб. статей. – К. : Рад. шк., 1954. – С. 6 – 10.
3. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВОУ). – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1938. – 198 арк.
4. ЦДАВОУ. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1941. – 309 арк.
5. ЦДАВОУ. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1942. – 198 арк.
6. ЦДАВОУ. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1944. – 137 арк.
7. ЦДАВОУ. – Ф. 166. – Оп. 15. – Спр. 1946. – 289 арк.
8. Чича П. Ф. З досвіду організації виробничих екскурсій / П. Ф. Чича, А. А. Драголі // З досвіду екскурсійно-туристської та краєзнавчої роботи в школі : зб. статей. – К. : Рад. шк., 1957. – Вип. 2. – С. 16 – 18.

РЕЗЮМЕ

В. С. Бугрій. Роль школьного краєведення в політехнічній підготовці учеників загальноосвітніх навчальних закладів України (50-е роки ХХ ст.).

В статті здійснено аналіз ролі краєведення в умовах політехнічного навчання в загальноосвітніх школах України в 50-х роках ХХ ст. Було встановлено, що завдяки взаємодії з навколишнім середовищем у дітей зростає інтерес до основ наук, розширюється як їх загальнонауковий, так і політехнічний кругозор.

Ключеві слова: політехнічне навчання, школьне краєведення, загальноосвітня школа, екскурсії, виробничі знання і вміння.

SUMMARY

V. Bugrii. Role of school study of a particular region in polytechnic preparation of students of general educational establishments of Ukraine (50th XX item).

The article is devoted to the analysis of role of study of a particular region in the conditions of polytechnic teaching at general schools of Ukraine in 50th XX item. It was found out that due to co-operation with the nearest surroundings interest to bases of sciences increased at students, broadened both their scientific and polytechnic range of interests.

Key words: polytechnic education, school study of a particular region, general school, excursions, production knowledges and abilities.